

Структура морально-етичної культури майбутнього вчителя та шляхи її формування

Василь Жуков

Забезпечення якісної підготовки фахівців у закладах вищої освіти передбачає формування їхньої морально-етичної культури, виховання загальнолюдських цінностей.

Морально-етична культура є одним із ключових показників, якими майбутні вчителі повинні опанувати в процесі навчання у закладах вищої освіти. Необхідність формування морально-етичної культури учителів пояснюється вимогами до професії. Саме вчитель повинен бути носієм високої духовності, культури, справедливості та відповідальності. Відповідно до стандартів обраної професії вчитель стає взірцем для своїх учнів, сприяє їхньому моральному самовдосконаленню. Професія вчителя вимагає вирішення нестандартних ситуацій, розв'язання конфліктів та етичних питань у системах «вчитель – вчитель», «вчитель – учень», «вчитель – батьки».

Питання морально-етичної культури особистості розглядали в своїх працях такі відомі філософи та соціологи, як Арістотель, О. Конт, Е. Дюркгейм та інші. Як свідчать науково-педагогічні дані, в XI – XIII ст. були затверджені статuti, які порушували питання моралі та етики. У XVI – XVII ст. морально-етичні вимоги до вчителя були сформульовані Луцьким та Львівським братствами.

Сучасні дослідники відображають різні аспекти окресленої проблеми. Зокрема, К. Неборак [9] досліджує питання розвитку морально-етичної культури учителів

історії. О. Соболенко [11] порушує проблеми формування моральної культури як складової професійної підготовки вчителя. Питання етичної діяльності та етичної компетентності майбутнього вчителя розглядають І. Зайченко, А. Каленський, Т. Мельничук [7], Н. Сопнева [12], Л. Хоружа [13] та інші.

Разом з тим, як свідчить аналіз науково-педагогічних джерел, питання структури та шляхів формування морально-етичної культури майбутніх учителів до цього часу не стало предметом спеціального вивчення науковцями.

Мета статті полягає у з'ясуванні структурних компонентів та шляхів формування морально-етичної культури майбутнього вчителя.

Під морально-етичною культурою майбутнього вчителя розуміємо його моральну вихованість, ступінь засвоєння вчителем як морально-етичних норм, так і вимог та їхнє відбиття у вчинках.

Поділяємо думку К. Байкачової, що морально-етична культура складається із внутрішньої (належить культура моральної свідомості) та зовнішньої (до якої належить культура моральної поведінки) [5].

Формування морально-етичної культури майбутніх учителів передбачає оволодіння студентами морально-етичними категоріями, професійними знаннями та моральними цінностями, нормами і правилами педагогічної діяльності, усвідомлення соціальної

і моральної значущості професії учителя, опанування компетентністю щодо використання методів моральної поведінки і прояву моральних якостей, виховання свідомого ставлення майбутніх учителів до необхідності розвитку та вдосконалення морально-особистісних якостей, актуалізацію індивідуального морального досвіду та корекцію поведінки з точки зору побудови етичних відносин.

Шитання формування морально-етичної культури майбутніх учителів пов'язане з гуманістичними ідеями підготовки вчителів, які мають високі моральні та культурні якості, почуття обов'язку та гідності, совість і справедливість, відповідальність тощо.

Отже, до складових морально-етичної культури вчителя належать моральні цінності, що охоплюють моральну свідомість, поведінку, норми, принципи та ідеали, які вчитель вважає найбільш значущими і важливими у своєму ставленні до інших.

Дослідники до переліку основних моральних цінностей учителя відносять: гідність, справедливість, правдивість, відповідальність і свободу [4].

Гідність передбачає повагу до людей. Вчителі повинні поважати кожную особистість, незалежно від її статі, гендерної різноманітності, зовнішнього вигляду, віку, релігійних поглядів, соціального походження, здібностей і досягнень.

Правдивість полягає в тому, щоб спрямувати учнів бути чесними як з собою, так і з іншими, виховати у них взаємну повагу при спілкуванні. Справедливість передбачає сприяння рівності та недискримінації.

Взагалі, вчителі мають право і на власні цінності, але у своїй педагогічній діяльності відповідальність вчителів пов'язана з їхніми основними завданнями та стандартами, до яких належать як законодавство, так і навчальна програма.

Науковець Є. Безносок [1] запропонував до структури морально-етичної культури вчителя ввести такі компоненти:

- особистісний, який проявляється в гуманістичному спрямуванні особистості, здатності приймати особистість інших;

- поведінковий, який відображає здатність вчителя регулювати педагогічну діяльність у межах морально-етичного поля, діяти в нестандартних педагогічних ситуаціях, дозволяє індивідуалізувати педагогічну діяльність з урахуванням морально-етичних проблем, що виникають;
- рефлексивний, що зумовлений тим, що майбутній учитель є відображенням конкретної поведінки в процесі педагогічної діяльності.

На основі пріоритету зазначених морально-етичних норм та цінностей відбувається саморегуляція професійної педагогічної діяльності, а також розвивається здатність майбутнього вчителя проявляти ввічливість, людяність, демонструвати правильні емоційні і поведінкові реакції при розв'язанні складних ситуацій, здатність грамотно керувати особистим і діловим спілкуванням, а також організовувати спільну діяльність.

Взагалі, поведінкою кожної людини керують її морально-етичні принципи. У відповідності до Стандартів, вчителі зобов'язані постійно демонструвати високі стандарти як особистої, так і професійної поведінки, підтримувати довіру оточуючих людей до професії. Майбутні вчителі можуть досягти цього такими шляхами: ставлення до своїх учнів з гідністю, повагою; захист їхнього благополуччя; прояв толерантності та поваги до інших.

Принципи формування морально-етичної культури вчителів розкривають етичні норми та правила, які відображають нормативну поведінку особистості в контексті її педагогічної діяльності. Зазначені норми та правила виконують певні соціальні функції, що спрямовані на успішне розв'язання професійних педагогічних завдань з урахуванням як особистих, так і професійних інтересів.

В основу принципів формування морально-етичної культури вчителів покладено такі універсальні моральні норми, які спрямовані на соціальну відповідальність, професійну солідарність, взаємозалежність, емпатію та співчуття, ставлення до обов'язку та честі тощо.

Принципи формування морально-етичної культури вчителів також характеризують моральні якості та очікування майбутніх учителів і включають моральну відповідальність за дії, повагу до прав іншої людини, чесність, справедливість, надійність, верховенство права, професіоналізм та особисту відповідальність, лояльність, ввічливість, неупередженість, суспільну довіру та конфіденційність.

До провідних принципів формування морально-етичної культури вчителів українські фахівці відносять:

- необхідність дотримання стандартів та етики в педагогічній діяльності, відповідального виконання своїх обов'язків;
- турбота про власну індивідуальність;
- повага до прав учнів, гуманне та справедливе ставлення до них;
- відповідальне ставлення до своєї роботи;
- ставлення до своїх вихованців як до унікальних людських істот;
- приділення особливої уваги учням, які потребують турботи та захисту;
- прийняття індивідуальності колег, їх розуміння, а також взаємна допомога та підтримка;
- забезпечення однакової поваги до культури та світогляду як учнів, так і їхніх батьків [1, 9, 11, 13].

У свою чергу, А. Каленський визначає такий комплекс спеціальних принципів формування морально-етичної культури особистості:

- міждисциплінарний, який спрямований на єдність вимог щодо змісту та методів навчання студентів, співпрацю та взаємодію викладачів різних дисциплін;
- гуманізації та демократизації освіти, що передбачає створення атмосфери культурного розмаїття та інтелектуальної творчості між студентом та викладачем, перехід від монологу до діалогу в освітньому процесі;
- єдності теорії етики і моральної практики, який проявляється в їхньому діалектичному взаємозв'язку і передбачає активну діяльність викладача ЗВО

стосовно створення умов для успішного розвитку майбутніми вчителями етичних, моральних та педагогічних знань у різних формах навчання з використанням методів формування моральної свідомості;

- єдності моральної свідомості як сукупності етичних знань, моральних установок, переконань, почуттів, потреб та моральної діяльності, що передбачає досягнення моральних цілей;
  - взаємодоповнюваності, який визнає можливість і необхідність співіснування компонентів базової та подальшої освіти з різними векторами розвитку;
  - інтеграції та взаємодії морально-педагогічних знань, полягає в тому, що взаємодія етики та педагогічної науки відбувається не безпосередньо, а через проміжні ланки;
  - морально-етичної рефлексивної орієнтації освітнього процесу у ЗВО, який спрямований на розвиток у майбутніх учителів здатності до морально-етичної рефлексії;
  - морального вибору — це певний різновид, до якого належать принципи: незвідності морального блага, відмови від зла, зростання суб'єкта моралі, скоєння вчинку «тут і зараз», веління совісті, порозуміння, рефлексивності моралі; конвертованості утилітарних цінностей, негативного прецеденту;
  - розвитку професійно-педагогічної етики, який системно розкриває та збагачує такі діалектичні категорії: якість, загальна комунікація, співпраця, розвиток, вдосконалення [2, 8].
- До ключових принципів формування морально-етичної культури майбутніх учителів зарубіжні вчені [3, 4] додають:
- мотивацію та стимуляцію учнів;
  - сприяння прогресу та високим результатам учнів;
  - адаптацію освітнього процесу до потреб учнів;
  - ефективну корекцію поведінки учнів;
  - особисту та професійну відповідальність;
  - професійну доброчесність;

- безкорисливість;
- чесність;
- об'єктивність;
- лідерство;
- відкритість;
- захист особистої та конфіденційної

інформації людей та повага до їхньої конфіденційності.

Одним із шляхів формування морально-етичної культури майбутнього вчителя є вивчення різних дисциплін педагогічного спрямування. Зокрема, у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди на різних рівнях здобуття вищої освіти викладаються такі нормативні дисципліни: «Інноваційна педагогіка», «Історія педагогіки», «Розвиток світової та вітчизняної педагогічної думки», «Актуальні зарубіжні та вітчизняні освітні концепції», «Загальна педагогіка», «Продуктивна педагогіка та методика викладання педагогічних дисциплін» та дисципліни вільного вибору студентів («Педагогіка успіху», «Педагогіка вищої школи», «Індивідуальна траєкторія успіху: педагогічний дискурс» та деякі інші) [10].

 ормуванню морально-етичної культури майбутніх учителів, удосконаленню їхніх морально-етичних навичок на практиці, розвитку лідерських якостей, вихованню толерантності та поваги до інших, розвитку здатності щодо виконання професійних обов'язків з позиції етичних норм та цінностей сприяє активна участь студентів у волонтерській діяльності.

Так, майбутні вчителі — випускники Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди — допомагають постраждалим через військові дії, сприяють евакуації та надають соціально-психологічну допомогу населенню, працюють з громадськими організаціями: «Захисник краю», «Добро», «Одне серце» та міжнародною організацією «Дорога допомоги», беруть активну участь щодо видачі їжі, ліків, засобів гігієни й одягу військовим, внутрішньо переміщеним особам, людям похилого

віку; організують діяльність у кризових центрах, освітніх закладах тощо.

Майбутні вчителі долучаються і до волонтерської роботи в інших країнах. Наприклад, працюють у міжнародній волонтерській організації (Erasmus та Europsky Sbor Solidarity, Словаччина). Вони надають допомогу біженцям з України, організують дозвілєві заходи і проводять заняття розвивального характеру для дітей [6].

Вивчення сайту університету свідчить про те, що кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки керує студентським науковим гуртком «Волонтер», який працює на постійній основі. Мета його діяльності полягає в ознайомленні студентів з особливостями організації волонтерської допомоги у різних соціальних сферах; оволодінні майбутніми фахівцями формами, методами і прийомами волонтерського руху; спільній розробці й реалізації різноманітних заходів соціально-виховного, розвивального, просвітницького, рекламно-інформаційного, профілактичного, корекційно-реабілітаційного характеру. Засідання гуртка відбувається шляхом проведення викладачами та студентами-волонтерами тренінгових занять і майстер-класів.

До інноваційних форм організації волонтерської діяльності належить і Театр-студія соціально-педагогічної клоунади. Участь у театрі дозволяє студентам опанувати основи акторської та сценічної майстерності та пропагувати позитивні цінності у життєдіяльності [6].

Успішне формування морально-етичної культури майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти відбувається через творчу самореалізацію та саморозвиток студентів. Це дозволяє студентам здобути необхідні навички працювати в команді, організовувати та аналізувати різноманітні психолого-педагогічні ситуації.

Отже, морально-етична культура майбутнього вчителя визначається його звичками, традиціями, принципами життя і професійної діяльності, психічним станом,

діями, вчинками та якостями. До структурних компонентів морально-етичної культури вчителя належать: моральна свідомість, діяльність, норми, принципи, цінності, ідеали та почуття. До провідних шляхів формування морально-етичної культури майбутніх учителів можна віднести їхню активну участь як у навчальній, так і у виховній діяльності. Особливе значення для формування зазначеної культури має вивчення дисциплін педагогічного циклу та участь студентів у волонтерських заходах.

До перспективної тематики подальшого наукового пошуку належить вивчення специфіки формування морально-етичної культури студентів закладів вищої педагогічної освіти.

Література

1. *Beznosyuk E. V.* Formation of professional and ethical competence in future social pedagogues under the conditions of masters // *Azimuth of scientific research pedagogy and psychology*. 2019. № 8(28).
2. *Kalensky A.* Specific principles of development of professional-pedagogical ethics of future teachers of special disciplines in higher educational institutions of agricultural and environmental sectors // *Trendy ve vzdělávání: Obecné aspekty a specifika vzdělávání v informační společnosti*. 2014. С. 337–340. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tvv-journal.upol.cz/pdfs/tvv/2014/01/73.pdf>
3. *Professional Ethics and Standards in Education*, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://surl.li/lfzywq>
4. *Teacher's values and ethical principles*. 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.oaj.fi/en/pay-and-conditions/ethical-principles-of-teaching/teachers-values/>
5. Байкачова К. Генеза поняття «морально-етична культура» // *Наук. записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка*. Сер.: Пед. науки. 2013. Вип. 121(2). С. 171–175.
6. *Волонтерська діяльність майбутніх соціальних педагогів та працівників*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hnpu.edu.ua/uk/division/volonterska-diyalnist-maybutnih-socialnyh-pedagogiv-ta-pracivnykiv>
7. *Зайченко І. В., Каленський А. А., Мельничук Т. Ф.* Етика викладача вищої школи : навч. посіб. Київ : Компрінт, 2013. 320 с.
8. *Каленський А. А.* Розвиток професійно-педагогічної етики у майбутніх викладачів спеціальних дисциплін : моногр. Київ : Компрінт, 2016. 424 с.
9. *Курси кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди на ПДО Moodle*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lms.hnpu.edu.ua/course/index.php?categoryid=8>
10. *Неборак К. О.* Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти // *Наук. записки*. Сер.: Пед. науки. 2022. № 207. С. 247–252.
11. *Соболенко О. І.* Формування етичної культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки // *Вісник післядипломної освіти*. 2021. Вип. 18(47). С. 123–135.
12. *Сопнєва Н. Б.* Педагогічні умови формування навчальної етичної діяльності майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2003. 196 с.
13. *Хоружа Л. Л.* Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2004. 412 с.

11.08.2025

Відомості про автора:

Жуков Василь Павлович — доктор філософії, доцент, докторант кафедри освітології та інноваційної педагогіки; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: vasil.zhukov@hnpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7845-6222>